

Дмитрук А.В.

аспірантка кафедри інтелектуальної власності

Інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ТВОРЧОСТІ, КУЛЬТУРИ ТА СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Особистість здатна до творчості в усі вікові періоди свого життя й у всіх сферах людської діяльності. Кожен індивід має творчий потенціал [11, с. 10–23]. Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 11 ЦК України створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків [3]. Ст. 270 ЦК України визначає право на свободу творчості як особисте немайнове право фізичної особи. Внаслідок реалізації права на свободу творчості особа створює результат інтелектуальної творчої діяльності, право на який за ст. 418 ЦК України є правом інтелектуальної власності [3]. Аналіз історії розвитку права інтелектуальної власності свідчить про те, що воно є юридичним виразом усвідомлення державою важливості культури та прогресу для збереження і розвитку суспільства. Підтримка і захист творчості, охорона результатів інтелектуальної діяльності безпосередньо пов'язані із захистом свободи особистості, прав людини. Так, ст. 27 Загальної декларації з прав людини ООН проголошує права кожної особи вільно брати участь у культурному житті суспільства і користуватися охороною своїх особистих і економічних інтересів, що є результатом наукових, літературних і художніх праць [1]. Правова охорона результатів інтелектуальної діяльності заснована на визнанні юридичної монополії за творцем (автором) такого результату [11, с. 10–23]. Історію розвитку законодавства про авторське право протягом трьох останніх століть можна

розглядати як пошук розумного балансу інтересів, своєрідного «соціального контракту» між автором і суспільством, спробу збалансувати потреби суспільства у вільному потоці ідей і знань і зацікавленість автора у справедливій винагороді за творчу працю. Саме на такій основі відбувався переклад юридичною мовою соціально-політичних і економічних вимог [10, с. 159].

Виклад основного матеріалу. Правові норми не можна засновувати на побажаннях будь-якої окремої категорії, групи людей. Необхідно, щоб усі рішення держави в цій галузі обговорювалися з авторами, але повинні враховуватися не тільки їхні інтереси. Будь-яке рішення має враховувати інтереси всіх сторін, оскільки право для одного – це завжди обов'язок для іншого. Чітко визначені обмеження становлять найістотніші умови існування будь-якого права. Необхідно знаходити в кожному конкретному випадку урівноважені рішення. Право інтелектуальної власності було, є і завжди буде певною сумою компромісів, досягнутих у ході довгого і важкого пошуку [10, с. 159].

Законодавство України не визначає, що таке творчість, але дає визначення творчій діяльності. У п. 21 ст. 1 Закону України «Про культуру» № 2778-VI від 05 лютого 2020 р. [4] творча діяльність окреслена як індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність. Твори, які мають культурну цінність, визначаються у ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повер-

нення культурних цінностей» № 1068-XIV від 13 лютого 2020 р. [5] як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню й охороні. У ч. 1 ст. 17 Закону України «Про культуру» [4] визначено сфери, в яких здійснюється професійна творча діяльність, а саме сфери: літератури, театрального, музичного, хореографічного, циркового, образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, музейної справи, архітектури, кінематографії, журналістики, інформаційної, дизайнерської, науково-дослідної, реставраційної та іншої діяльності, спрямованої на культурний розвиток. Також у ч. 2 цієї статті зазначається, що суб'єкти професійної творчої діяльності діють на індивідуальній і колективній основі. Такими суб'єктами є професійні творчі працівники, колективи та творчі спілки, статус яких визначається законодавством. У п. 19 ст. 1 цього Закону [4] зазначено, що професійний творчий працівник – це особа, котра провадить творчу діяльність на професійній основі, результатом якої є створення або інтерпретація творів у сфері культури та мистецтва, публічно представляє такі твори на виставках, шляхом публікації, сценічного виконання, кіно-, теле-, відеопоказу тощо та/або є членом творчої спілки, та/або має державні нагороди за діяльність у сфері культури та мистецтва.

Діяльність у сфері культури законом визначається як творча, господарська, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвіллева та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію, збереження і використання культурних благ і культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян.

Отже, творча діяльність є однією зі сфер культурної діяльності. Діяльність у сфері культури є набагато ширшою за творчу діяльність і не завжди має творчий характер.

Право на свободу творчості у Законі України «Про культуру» визначено у ст. 6 і є одним

із прав громадян у сфері культури. Зокрема, гарантується: вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійне розпорядження своїм твором; захист прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав, а також доступ до культурних цінностей, культурної спадщини та культурних благ.

Конституція України гарантує кожному право на вільний розвиток своєї особистості, свободу творчості, думки, слова, право на вільне вираження своїх переконань і поглядів, захист прав інтелектуальної власності. Також Конституцією України встановлено, що законом можуть бути обмежені ці права, якщо вони будуть порушувати права та свободи інших людей, оскільки законом гарантується захист прав і свобод, повний і всебічний розвиток кожного в суспільстві.

У ст. 7 Закону України «Про культуру» проголошується право на свободу творчості та зазначається, що держава гарантує право на свободу творчості, яке може реалізовуватися як на професійній, так і на аматорській основі. Держава сприяє творчій діяльності, а втручання у творчий процес і здійснення цензури у творчій діяльності не допускається [4].

Право на свободу творчості закріплено в Україні на законодавчому рівні та захищається державою, цензура заборонена. Законодавством прямо не закріплено право особи вільно обирати жанр, форму та спосіб здійснення творчої діяльності, але, проаналізувавши зміст ст. 54 Конституції України [2], доходимо висновку про те, що свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, яку гарантує Конституція, включає в себе відповідне право. У ч. 2 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлено, що охороні підлягають всі твори, зазначені у ч. 1 тієї самої статті, незалежно від того, оприлюднені вони чи ні, завершені або не завершені, а також незалежно від їхнього призначення, обсягу, жанру, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо) [6]. На свободу творчості та право

особи вільно обирати жанр, форму та спосіб здійснення творчої діяльності опосередковано можуть впливати місцеві умови: звичаї, традиції, норми суспільної моралі, які склалися на відповідній території. Можуть визначатися певні обмеження відповідно до моральних засад суспільства публічного порядку, якщо твір має, наприклад, антиморальний, антинаціональний, расистський характер.

Правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, встановлює Закон України «Про суспільну мораль» № 1296-IV від 13 лютого 2020 р. [7]. Майнові права автора можуть бути обмежені шляхом заборони обігу, виробництва та розповсюдження творів, які суперечать положенням Закону. У ст. 1 цього ж Закону дане визначення суспільної моралі як системи етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Ст. 2 Закону України «Про суспільну мораль» № 1296-IV визначає види продукції, виробництво й обіг якої забороняються на території України або дозволяються виключно за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством. Таким чином, забороняється обіг, виробництво та розповсюдження продукції:

- порнографічного характеру в будь-якій формі;
- такої, що пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропагує фашизм і неофашизм;
- принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою;
- пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь;
- принижує особистість, є проявом знущання із фізичних вад (каліцтва), із душевнохворих, літніх людей;
- пропагує невігластво, неповагу до батьків;

– пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.

Виключно за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством, дозволяються виробництво й обіг продукції еротичного характеру та продукції, яка містить елементи насильства та жорстокості.

Основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, у ст. 5 Закону України «Про суспільну мораль» визначено створення правових, організаційних та економічних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення, а саме:

- утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури;
- недопущення пропаганди в засобах масової інформації культури насильства, жорстокості, поширення порнографії;
- впровадження експертної оцінки інформації, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі;
- підтримку національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидавництва, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва;
- заборону демонстрації неліцензійної аудіо-, відеопроодукції на всіх національних телерадіокомпаніях;
- встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі;
- приєднання до міжнародних договорів щодо захисту суспільної моралі [7].

Порушення норм законодавства України про захист суспільної моралі тягне за собою цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну, кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України. Ч. 2 ст. 4 Закону містить застереження щодо винятків, на які не розповсюджується дія цього Закону. Такими винятками є виробни-

цтво чи розповсюдження художніх творів літератури, мистецтва та культури, визнаних класичним чи світовим мистецтвом, а також обіг наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів із питань статі й сексу та виробів сексуального характеру медичного призначення.

Вважаємо, що важливими критеріями для встановлення порушення суспільної моралі певним об'єктом є мета, з якою він був створений. Закон України «Про суспільну мораль» [7] значною мірою регулює питання щодо виробництва, розповсюдження й обігу продукції порнографічного й еротичного характеру. Згідно з Наказом Міністерства культури України «Про затвердження критеріїв віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер» № 212 від 16 березня 2018 р. [8], до якого відсилає закон, метою продукції порнографічного характеру є статеве збудження її споживачів. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про суспільну мораль» № 1296-IV продукція еротичного характеру має на меті досягнення естетичного ефекту, зорієнтована на доросле населення і не збуджує в аудиторії нижчі інстинкти, не є образливою. Інша продукція, зазначена у ст. 2 Закону, має на меті пропаганду війни, ворожнечі, насильства, неповагу, приниження особистості, пропаганду шкідливих звичок та ін. Метою результату творчості є вирішення художнього або наукового технічного завдання [12, с. 25], забезпечення суспільства необхідними засобами існування (у сфері науково-технічної діяльності) [13, с. 47].

Отже, застереження ч. 2 ст. 4 Закону України «Про суспільну мораль» обмежує дію Закону та надає художнім творам літератури, мистецтва та культури, а також обігу наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів і медичним виробам особливий статус, але вільне виробництво, розповсюдження й обіг стосується лише тих художніх творів літератури, мистецтва та культури, які визнані класичним чи світовим мистецтвом. Відповідно, до художніх творів літератури,

мистецтва та культури, що не мають такого визнання, діють норми Закону. Визначення мети, з якою був створений об'єкт, і творчого задуму (у творах літератури та мистецтва) є важливим критерієм для встановлення факту порушення цим об'єктом суспільної моралі.

Право на свободу творчості гарантується та захищається Конституцією України та законами України, цензура заборонена. Право особи вільно обирати жанр, форму та спосіб здійснення творчої діяльності опосередковано залежить від місцевих умов, звичаїв і традицій, норм суспільної моралі, які склалися у певній місцевості. В Україні на законодавчому рівні визначено, що суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, які склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість і справедливість [7]. Таке визначення окреслює загальне поняття того, що є суспільною мораллю. Фактично кожен окремий індивід у суспільстві має свою власну систему етичних норм та уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість, і важко знайти повністю однакові системи й уявлення, а отже, єдиної суспільної моралі не існує, це поняття штучно створене, не стабільне й абстрактне, а його норми суперечливі, їх неможливо чітко й остаточно юридично визначити, оскільки чітке їх визначення суперечитиме гарантованим конституцією основним особистим правам і свободам людини: праву на свободу думки, слова, на вільне висловлювання своїх поглядів і переконань, свободу світогляду та віросповідання [2].

Видатний філософ М. Бердяєв вважав, що суспільна мораль є проявом об'єктивізації та може поневолити людину. Соціально нав'язані судження і думки, традиції, звичаї – це також прояви об'єктивізації. Об'єктивізація призводить до зовнішнього панування, яке суперечить гідності особистості. Відбувається відчуження людської природи, людина потрапляє в залежність від прагнень до влади,

грошей, слави та інших поневолень, що руйнує структуру особистості. Особистість тісно пов'язана з усвідомленням свого призначення, і кожній людині необхідно його усвідомити, незважаючи на рівень обдарованості. Призначенням людини є творча реалізація в індивідуально-неповторній формі свого потенціалу. Особистість завжди долає суперечності, і тому неможливо окреслити єдине поняття особистості. Їй характерна протилежність суджень, і тому особистість є уособленням суперечності у світі [9, с. 27].

Вільна особистість усвідомлює, що кожен існує сам для себе і кожен повинен вільно взаємодіяти з кожним іншим і всіма. Людина повністю не належить ані державі, ані суспільству. Соціалізація в людині є лише частковою і не торкається глибин внутрішнього світоустрою. Навіть скоївши злочин, людина як цілісна особистість не може бути втіленням зла, й осудження її може бути лише часткове і не остаточне. Особистість також не може служити «загальному благу». Загальне благо маскувало чимало тиранії та рабства [9, с. 50].

Свобода творчості сприяє самовираженню особистості, яка відкидає більшість зразків і патернів, оскільки для творчої імпровізації не існує жодних правил. Одним із її організаційних принципів є відхилення від норми. Співвідношення свободи творчості, культури та суспільної моралі знаходиться на перетині інтересів творців і суспільства, потребує індивідуального підходу для кожного конкретного випадку та полягає у суперечності. Підтримувати творчість правовими засобами означає стимулювати свободу і непередбачуваність творчого процесу. Свобода творчості повинна гарантуватися не лише шляхом захисту прав творців, але і шляхом забезпечення інтересів споживачів як потенційних творців і ринку загалом. Водночас кожен творець, створюючи свій творчий продукт, прагне передати іншим своє інформаційне повідомлення, зміст якого може суттєво відрізнятись від прийнятих суспільною мораллю переконань або кон'юнктури ринку, тому що справжній творчий

процес може провокувати нонконформізм і незгоду. Отже, необхідно знаходити в кожному конкретному випадку урівноважені рішення. Формування таких рішень триває, оскільки щодня створюються нові результати інтелектуальної, творчої діяльності.

На підставі проведеного дослідження правових аспектів співвідношення свободи творчості, культури та суспільної моралі вважаємо за необхідне сформулювати такі **висновки**.

Право на свободу творчості гарантується та захищається Конституцією України та законами України, цензура заборонена. На свободу творчості та право особи вільно обирати жанр, форму та спосіб здійснення творчої діяльності опосередковано можуть впливати місцеві умови: звичаї, традиції, норми суспільної моралі, які склалися на певній території. Державою можуть визначатися певні обмеження відповідно до моральних засад суспільства публічного порядку, якщо твір має, наприклад, антиморальний, антинаціональний, расистський характер. Визначення мети, з якою був створений об'єкт, і творчого задуму (у творах літератури та мистецтва) є важливим критерієм для встановлення факту порушення цим об'єктом суспільної моралі.

Правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, встановлює Закон України «Про суспільну мораль» № 1296-IV від 13 лютого 2020 р. Застереження ч. 2 ст. 4 цього Закону обмежує його дію щодо деяких результатів творчості. Вільне виробництво, розповсюдження й обіг стосується тих художніх творів літератури, мистецтва та культури, які визнані класичним чи світовим мистецтвом. Відповідно, до художніх творів літератури, мистецтва та культури, що не мають такого визнання, діють норми Закону. Майнові права автора можуть бути обмежені шляхом заборони обігу, виробництва та розповсюдження творів.

Поняття єдиної суспільної моралі не існує, це поняття штучно створене, не стабільне й абстрактне, а його норми суперечливі, їх

неможливо чітко й остаточно юридично визначити, оскільки чітке їх визначення суперечитиме гарантованим конституцією основним особистим правам і свободам людини. Отже, необхідно знаходити в кожному конкретному випадку урівноважені рішення. Співвідношення свободи творчості, культури та суспільної моралі знаходиться на перетині

інтересів творців і суспільства, потребує індивідуального підходу для кожного конкретного випадку та полягає у суперечності. Охорона свободи творчості, підтримання інновацій неминуче призводить до прогресу у суспільстві. Формування таких рішень триває, оскільки щодня створюються нові результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Анотація

Підтримання інновацій неминуче призводить до прогресу у суспільстві, сфера інтелектуальної власності стрімко розвивається, з'являються нові об'єкти права інтелектуальної власності, які потребують визнання та правової охорони. Метою статті є дослідження та соціально-правовий аналіз доктрини та положень законодавства щодо співвідношення понять свободи творчості, культури та суспільної моралі. Для дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи, що забезпечило виявлення та поєднання аналізу теоретичних і практичних проблемних аспектів, які виникають у соціальному та правовому розумінні права на свободу творчості, культури та суспільної моралі. Були сформувані висновки щодо проблемних аспектів співвідношення свободи творчості, культури, суспільної моралі, окреслені випадки можливих обмежень майнових прав інтелектуальної власності за законодавством України. Зокрема, встановлено, що свобода творчості сприяє самовираженню особистості, яка відкидає більшість зразків і патернів, оскільки для творчої імпровізації не існує жодних правил. Одним із її організаційних принципів є відхилення від норми. Співвідношення свободи творчості, культури та суспільної моралі знаходиться на перетині інтересів творців і суспільства, потребує індивідуального підходу для кожного конкретного випадку та полягає у суперечності. Підтримувати творчість правовими засобами означає стимулювати свободу і непередбачуваність творчого процесу. Свобода творчості повинна гарантуватися не лише шляхом захисту прав творців, але і шляхом забезпечення інтересів споживачів як потенційних творців і ринку загалом, але водночас кожен творець, створюючи свій творчий продукт, прагне передати іншим своє інформаційне повідомлення, зміст якого може суттєво відрізнятись від прийнятих суспільною мораллю переконань або кон'юнктури ринку, тому що справжній творчий процес може провокувати нонконформізм і незгоду. Отже, необхідно знаходити в кожному конкретному випадку урівноважені рішення. Формування таких рішень триває, оскільки щодня створюються нові результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Ключові слова: свобода творчості, культура, суспільна мораль, право інтелектуальної власності.

Dmitruk A.V. Legal aspects of correlation between creative freedom, culture and public morals in Ukrainian legislation

Summary

Support for innovations leads to society progress imminently. The rapid development of intellectual property area as well as the advent of new objects of intellectual property rights demand recognition and legal protection. These are conditions which determine relevance of the study. The article aims to research and make a socio-legal analysis of the doctrine and provisions of law on correlation between the concepts of creative freedom, culture and public morals. General scientific and special methods of researching were used to ensure identification and combination of analysis, theoretical and practical problematic aspects arising in social and legal understanding of the right to creative freedom, culture

and public morals. The research enables to make conclusions on the problematic aspects correlation between creative freedom, culture, public morals and to describe the cases of possible intellectual property rights restrictions under Ukrainian law. Particularly, it was found that creative freedom facilitates self-expression of the individual who rejects most of existing patterns because there are no rules for creative improvisation. Deviation from the norm is one of the organizational principles for creative freedom. The correlation between creative freedom, culture and public morals can be found at the intersection of the interests of creators and society. It requires an individual approach to each case and starts from contradictions. To support creativity by legal tools means to stimulate freedom and unpredictability of the creative process. Creative freedom must be guaranteed not only by protecting the rights of creators but also by ensuring the interests of consumers as potential creators and the market as a whole. But at the same time each creator producing their creative product seeks to convey their message to others. The content of the message may differ significantly from the accepted public moral beliefs or market conditions because the real creative process can provoke nonconformism and disagreement. Therefore, it is necessary to find balanced solutions in each case. The formation of such solutions takes place now and will continue in future as new results of intellectual and creative activity are produced every day.

Key words: creative freedom, culture, public morals, intellectual property law.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. № 995-015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#o2 (дата звернення 29.10.2020).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.11.2020).
3. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 12.11.2020).
4. Про культуру : Закон України від 05 лютого 2020 р. № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 168.
5. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 13 лютого 2020 р. № 1068-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 405.
6. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 14 жовтня 2020 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
7. Про суспільну мораль : Закон України від 13 лютого 2020 р. № 1296-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
8. Наказ Міністерства культури України «Про затвердження критеріїв віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер» № 212 від 16 березня 2018 р.
9. Бердяев М.О. рабстве и свободе человека (Опыт персоналистической философии). Ф., 1939. С. 211, 27, 50.
10. Близнац И.А. Интеллектуальная собственность и закон. Теоретические вопросы, Материалы по проблемам авторского права и смежных прав. Москва, 2001. Т. III. С. 159.
11. Еннан Р. Загальні засади правового регулювання інтелектуальної, творчої діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6. С. 10–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2015_6_3 (дата звернення 29.10.2020).
12. Ионас В.Я. Критерии творчества в авторском праве в авторском праве и судебной практике. Москва : Юридическая литература, 1963. С. 135, 25.
13. Підпригора О.А., Бутнік-Сіверський О.Б., Дроб'язко В.С. та ін. Право інтелектуальної власності: Академ. курс : підручник / за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. Київ : «Ін Юре». 2004. С. 672, 47.